

Pismo

## **Gosp. Dr. Mili Budaku hrvatskom književniku i prvom doglavniku Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu**

Pišem jer osećam bol i još više stid što ni jedan Hrvat Katolik ne nalazi da digne svoj glas protiv krvavih nepravdi što se nanose Srbima i neizbrisive sramote što se gomila na ime hrvatsko. Pišem Vama jer ste Vi jedno od najodgovornijih lica koja imaju vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a u isto vreme jedino koje je u istini reprezentativno u kulturnom životu Hrvatskoga naroda, pa čiji rad zbog toga u istini moralno angažuje Hrvatski narod.

Vi ste romansijer, znači kulturni radnik iz oblasti mašte. Kao takav Vi biste trebali da budete sposobni da izazovete u svome duhu pretstavu onoga što će budući naraštaji suditi o Vašem i Vaših drugova režimu početku petoga desetleća XX veka. Ako niste, pomoćću Vam ja.

Ne mislim da zalazim u političke diskusije, ni da protivstavljam političke ideale koji svetle meni i koji svetle Vami pred očima. Ubeđen Jugosloven od rane mladosti, ljubeći i verujući u isto onako kao i do sada u konačni pobedonosni nastup jugoslovenske nacionalne misli, ja osećam mogućnost da se uživim i shvatim i koncepcije partikularista, bilo srpskih bilo hrvatskih, pa, mada meni ispadaju kao neki slepci ili kratkovidnici, da i njihovo mišljenje, kao i svačije iskreno mišljenje, razumem i poštujem. Mogu da shvatim da partikularist Hrvat još nije stigao do toga da su Srbi i Hrvati jedan narod, i da je to sreća za jedne i za druge jer, skupa još i sa Slovencima, tek su narodić četiri puta manji od naših suseda na zapadu, a osam puta manji od naših suseda na severu. Mogu da shvatim da sveštenici, bradati ili golobradi, vršeci posao koji od brhmanskih poziva oduvek i posvuda vrše poneki ostvari božje istine, hipnotišu katolike fiksom idejom o inferiornosti Pravoslavne veroispovesti, o pritvorstvu vizantijske tradicije, odnosno analogno o Katoličkoj veroispovesti i Crkvi. Kad god na to nailazim, tešim se da su to fenomeni atavički, fenomeni koji prolaze, da su to faze koje su preturili gotovo bez izuzetka svi narodi, da par desetaka godina u životu naroda jedva da su minute, da će doći dan kada će današnji slepi kratkovidnici sami svoje zablude poznati i žaliti ih, a da se ne budu trebali zbog njih da stide.

Vaš je slučaj drukčiji. Vi ste se prikazivali bardom kulture, slobode, morala, protiv tiranije. Stradali ste, a u Vašem stradanju imali ste otvorenu moralnu podršku od uglednih javnih radnika, među njima Srba. A Vi se sada ne žacate da date Vaše ime, ime jednoga od predvodnika hrvatske knjige, režimu koji će ostati jedna nečasna stranica u historiji naše nacije uopšte, a Hrvata naročito. Vama, izgleda, nedostaje ona

spasonosna zabrinutost svakoga kulturnoga čoveka koji, osećajući da život čovečji niti potpuno počima sa individualnim rođenjem, niti se potpuno završava sa individualnom smrću, ne može da se ne pita: Što će o dedi misliti njegov unuk, kad u nedalekoj budućnosti bude slušao na času istorije, kako u onome nečasnome periodu našega nacionalnoga života jedan od glavnih aktera bio je, inače prominentni književnik, njegov deda?

Vi hoćete Hrvatsku Državu veliku i nezavisnu. Vi ne vidite da ta Hrvatska niti je velika niti je nezavisna, ali što ne možete da ne vidite to je to: da u toj Hrvatskoj ima preko dva miliona Srba /kad bi to uistinu Hrvati hteli, što ja radi časti hrvatskoga imena odlično poričem/, posao je koji premaša snage ona tri do četiri miliona Hrvata. Pokolji koje su pre četiri desetleća organizovali Kurdi na mig krvavoga Sultana Abdul Hamida, stajali su trista hiljada glava, i čitav je svet protrnuo od užasa i gađenja. Pa ipak, poredite ma koji geografski atlas od pre krvavih abdulhamidovskih pokolja i dana današnjega: Jermeni su tu u nesmanjenom obimu i sa nesmanjenom teritorijalnom rasprostranjenošću. Valjda ne utvarate sebi da ste Vi i Vaši prijatelji bolji veštaci od bosforskoga Nevrastenika?

Posle jednog kratkog, krvavog, pobedonosnog rata, Kemal je poterao iz Turske Grke, primio iz Grčke Turke, ali – na osnovu jednog međunarodnog aranžmana i uz humane i pravne forme. Oni turski Heleni, oni grčki Turci, osim svesti o potrebi izmene, zadržali su i blaga sećanja na negdašnju postojbinu. To je sećanje bilo konstruktivno u polaganom ali postojanom stvaranju najpre snošljivih pa prijateljskih odnosa između dva suseda na Egejskom moru. Je li državi Hrvatskoj Vaše koncepcije nužna neugasiva mržnja par miliona Srba, uz simpatiju čitavoga Srpstva i svega kulturnoga sveta za njih, a uz osećaj stida ogromne većine Hrvata, bilo da ti Srbi ostanu oznutra zidova Nezavisne Države Hrvatske, bilo da ih prebacite u susednu državu Srbiju? Vi možete da prezirete koliko hoćete sistem kuglica i glasanja, ali simpatija naroda nije preduslov za opstanak, jedino demokratija; ona je to još u jačoj meri za autoritativne režime, od Cezara do Napoleona. Demokratija je na kraju krajeva mogla da izmisli glupu formulu 50 + 1 – Cezar je hteo da osvoji građanstvo darivajući mu svoje privatne bašte, a Korzikanac je osetio da mu je potrebit milionski plebiscit, da se proglasi doživotnim konzulom. Dva miliona krvnih osvetnika poklanih otaca, matera, sveštenika, opljačkanih domova, iznutra granica ili izvan granica, preveliko su zlo i pretnja za Hrvatsku Državu, za Hrvatski narod. Mislim: da je onaj koga Vi nazivate Otac Domovina živ i da je na ma koji način i ma od koga dobio ovlašćenje da obrazuje Veliku Hrvatsku, bio bi počeo odatle da tu Veliku Hrvatsku učini prihvatljivom trećini njezinog stanovništva. On bi pograbio za mantiju razbesnele franjevce i popove; on bi pozatvarao raskoralačene profesionalne ubijanja i obijanja, da mu ne ruše njegovu Veliku Hrvatsku u zametku. Vi radite protivno. Da to nije u interesu ni Vaše, javno isticane, koncepcije, to je jasno. Znači da su razlozi Vašega rađenja drugi. Ja ih ne razumem, a teško da će ih razumeti i Vaša deca i unuci.

Vi se možebiti pitate: čemu se taj stari gospodin, u današnjim prilikama, deranžira i usuđuje da Vam upućuje ovo pismo? Praktične svrhe, to je jasno, nema nikakove. Ne obmanjujem se da ću postići ma što. Ne zaboravljam da se izlažem eventualnim većim ili manjim neugosnostima. Ali – dixi et salvavi animam meam, jer me je stid kao Hrvata i Katolika da što nitko to učinio nije, kada znam da ogromna većina Hrvata i Katolika, ma kako politički mislili, osećaju u ovoj stvari isti osećaj bola i stida.

Beograd, 13. jula 1941.

Dr. Prvislav Grisogono